

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776(E) | SJIF 2023: 6.907

Nazarova Zulayxa
Turabovna

Samarqand davlat universiteti Kattaqurg'on filiali katta o'qituvchisi

OLIV TA'LIMDA ILMIY-INNOVATSION FAOLIYAT RIVOJLANISH MANBAI

Annotatsiya

Maqolada bugungi kunda oliy ta'lim tizimidagi islohotlar va ularning amaliy faoliyati, ilmiy –innovatsion faoliyatni rivojlantirish bo'yicha davlat boshqaruvi tizimi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim modellari, ilmiy-tadqiqotlarni tijoratlashtiruvchi model, faoliyat texnologiyasi va tashkiliy tuzilish.

Аннотация

В статье представлена информация о современных реформах в системе высшего образования и их практической деятельности, системе государственного управления развитием научной и инновационной деятельности.

Ключевые слова: образовательные модели, модель коммерциализации исследований, технология деятельности и организационная структура.

Abstract

The article provides information about modern reforms in the system of higher education and their practical activities, the system of state management of the development of scientific and innovative activities.

Key words: educational models, research commercialization model, activity technology and organizational structure.

Ayni paytda jahon iqtisodiyotida ro‘y berayotgan globallashtirish, xalqarolashtirish va raqamlashtirish uzoq tarixga va chuqur ildiz otgan ijtimoiy institutlarga ega bo‘lganlar uchun ham rivojlanishning yangi modellarini izlash va qo‘llashni talab qiladi. Bugungi kunda mamlakatimizda oliy ta‘lim tizimi tubdan isloh qilinmoqda. Natijada yurtimizda bir qator yangi oliy o‘quv yurtlari yangi tizim asosida ish faoliyatini boshladi. Yoshlarimizda tanlash imkoniyatlari kengaydi. Bu orqali esa, oliy ta‘limda sog‘lom raqobat muhiti shakllanmoqda. Oliy ta‘lim muassasalarida xalqaro tajribalardan kelib chiqib, ilg‘or standartlarini joriy etish masalalariga katta e‘tibor qaratilmoqda. Jumladan, o‘quv dasturlarida talabalar tomonidan nazariy bilim olishga, ularda amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan ta‘lim tizimiga bosqichma-bosqich o‘tilmoqda. Ta‘lim tizimida mavjud «Universitet 1.0» modeli faqat ta‘lim berish bilan cheklanadi. «Universitet 2.0» - ta‘lim berish va ilmiy tadqiqot ishlari olib borishni o‘z ichiga oladi. «O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi farmoniga asosan, mamlakatda bosqichma-bosqich joriy etilishi rejalashtirilgan «Universitet 3.0» modeli esa ta‘lim, fan, innovatsiya va ilmiy-tadqiqotlarni tijoratlashtiruvchi model hisoblanadi. Shuningdek, konsepsiyaga ko‘ra, nodavlat-notijorat shaklidagi Respublika Oliy ta‘lim kengashi ham tuzilishi rejalashtirilgan bo‘lib, uning asosiy vazifalari jamoatchilik va ish beruvchilar fikrini o‘rganish, ilg‘or xorijiy tajribalarni tahlil qilish orqali oliy ta‘lim sifatini oshirish, o‘quv dasturlarini takomillashtirish, qo‘llanilayotgan ta‘lim-tarbiya usullari ta‘sirchanligiga xolisona baho berish kabilarni o‘z ichiga oladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 01.04.2021 yildagi PF-6198-sonli “Ilmiy va innovatsion faoliyatni rivojlantirish bo‘yicha davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish to‘g‘risida” gi Farmoni aynan bizning tadqiqotimiz vazifalarini belgilab beradi. Mamlakat taraqqiyotining zamonaviy bosqichida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar ilm-fan va innovatsiya sohasida davlat boshqaruvi mexanizmlarini takomillashtirish, ilmiy faoliyatga oid davlat dasturlarini shakllantirishda shaffoflikni oshirish hamda iqtisodiyot tarmoqlari va hududlarda ilm-fan yutuqlari va innovatsion texnologiyalarni joriy etish ishlarini jadallashtirish vazifalari belgilangan. Fikrimizcha, universitetni rivojlantirishning yangi modeli, avvalo, barcha turdagi faoliyatni har tomonlama va doimiy ravishda amalga oshirishga hamda tashqi muhitning turli sub’ektlari bilan samarali aloqalarni o‘rnatishga imkon beruvchi oliy ta‘lim muassasalarining tashkiliy-boshqaruv tuzilmasidagi mavjud bo‘shliqlarni bartaraf etishni va ularda ilmiy-innovatsion rivojlanish uchun boshqaruv tizimlarini shakllantirishni talab qiladi. Ayni paytda bunday bo‘shliqlar quyidagilarda mavjud: fundamental va amaliy fan o‘rtasidagi ilmiy muhitda; amaliy fan va eksperimental ishlab chiqarish chegarasida – ilmiy jamoatchilik va texnologlar o‘rtasida; texnologiyalarning ishlab chiquvchilardan ishlab chiqarishdagi ishchilariga o‘tishida – tajriba ishlab chiqarish va sanoat o‘rtasida. Ta‘lim jarayoni hali ham ilmiy-innovatsion faoliyat bilan zaif birlashtirilgan, buning natijasida mutaxassislarni tayyorlash darajasi va tarmoqlarning texnologik rivojlanishi o‘rtasida bo‘shliq mavjud. O‘tkazilgan tadqiqotlar bizga bilimlar iqtisodiyotidagi universitetlarning roliga mos keluvchi oliy o‘quv yurtlarining ilmiy innovatsion rivojlanish ta‘rifini shakllantirishga imkon berdi. Biz buni bilimlarni yaratish, tarqatish, uzatish va tijoratlashtirish jarayonlarining

uzluksizligini ta'minlash va ularning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini oshirishdan iborat bo'lgan ilmiy, ilmiy-texnikaviy, innovatsion va ta'lim faoliyati tizimidagi sifatli o'zgarishlar jarayoni deb tushunamiz. Biroq hozirgi paytda oliy ta'lim muassasalari faoliyatining ayrim turlari (o'quv, ilmiy, ilmiy-texnik, innovatsion) yetarlicha birlashtirilmaganligi sababli ular alohida tizim sifatida boshqarilmoqda. Va bu yondashuv faoliyatning bir yo'nalishi ishlashi va rivojlanishi samaradorligi boshqasiga qanchalik to'liq va sifatli ta'sir ko'rsatishi to'g'risida zarur tushunchalarni bermaydi. Shunga asoslanib, universitetning ilmiy-innovatsion rivojlanishini boshqarish metodikasi tizimli yondashuvga asoslangan bo'lishi kerakligi aniq bo'lib, u oliy ta'lim muassasasi ma'lum bir tartibdagi bir elementning o'zgarishi muqarrar ravishda boshqa elementlarning holatini va umuman tizimning butun tuzilishini o'zgartirishga olib keluvchi o'zaro bog'liq tarkibiy qismlardan iborat bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy tizim ekanligidan iboratdir. Belgilangan vazifalar ijrosini izchil ta'minlash, oliy ta'lim muassasalarining mustaqilligini kengaytirish, ular faoliyatida davlat ma'muriy boshqaruvini keskin kamaytirish hamda shu orqali o'zgaruvchan mehnat bozori talablariga javob bera oladigan yuqori malakali kadrlar tayyorlovchi davlat oliy ta'lim muassasalarini shakllantirish maqsadida 2021 yilning 24 dekabr kuni yana ikkita muhim hujjat qabul qilindi. Prezidentimizning "Davlat oliy ta'lim muassasalarining akademik va tashkiliy-boshqaruv mustaqilligini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi hamda "Davlat oliy ta'lim muassasalariga moliyaviy mustaqillik berish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari ana shunday muhim tarixiy hujjatlardir. Mazkur qarorlarga ko'ra, 2022/2023 o'quv yilidan boshlab 35 ta etakchi davlat oliy ta'lim muassasalariga moliyaviy mustaqillik berildi. Jumladan, oliy o'quv yurtlariga bir qator qo'shimcha vakolatlar, akademik mustaqillik sohasida ham etarlicha vakolat berildi. Ya'ni, o'quv rejalari, o'quv dasturlari, malaka talablarini kasbiy standartlar asosida tasdiqlash, ta'lim tilini hamda ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklari xususiyatlarini inobatga olgan holda ta'lim olish shaklini belgilash bakalavriat ta'lim yo'nalishlari va magistratura mutaxassisliklari uchun o'qish davomiyligi muddatlarini belgilash nazarda tutildi. Bundan tashqari, qarorda doktoranturada to'lov-kontrakt asosida o'qish qiymatini belgilash, byudjetdan tashqari mablag'lar hisobidan grant ajratish orqali doktoranturaga tanlov asosida kvotaga qo'shimcha ravishda qabul qilish, doktorant va mustaqil izlanuvchilarga ilmiy rahbarlik qilish tartibini tasdiqlash kabilar nazarda tutildi. Bundan tashqari "Universitet 3.0" modeli bo'yicha rivojlanish oliy o'quv yurti tomonidan innovatsiyalarning ekotizimi fazilatlarini, ya'ni eng samarali tijoratlashtirish maqsadida bilimlarni yaratish, rivojlantirish, joriy etishning barcha bosqichlarida innovatsion jarayon ishtirokchilari o'rtasida o'zaro aloqalar sodir bo'ladigan muhitni yaratishni nazarda tutadi. Ko'rinib turibdiki, ushbu qarorlar oliy ta'lim tizimiga ma'lum vazifalarni belgilaydi: Jumladan, sohada sog'lom raqobat muhitini yaratish; oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini bosqichma-bosqich kreditmodul tizimiga o'tkazish; xalqaro tajribalardan kelib chiqib, oliy ta'limning ilg'or standartlarini joriy etish, jumladan o'quv dasturlarida nazariy bilim olishga yo'naltirilgan ta'limdan amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim tizimiga bosqichma-bosqich o'tish; oliy ta'lim mazmunini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, ijtimoiy soha

va iqtisodiyot tarmoqlarining barqaror rivojlanishiga munosib hissa qo‘shadigan, mehnat bozorida o‘z o‘rnini topa oladigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini yo‘lga qo‘yish; oliy ta‘lim muassasalarida ta‘lim, fan, innovatsiya va ilmiy-tadqiqotlar natijalarini tijoratlashtirish faoliyatining uzviy bog‘liqligini nazarda tutuvchi «Universitet 3.0» konsepsiyasini bosqichma-bosqich joriy etish; oliy ta‘lim muassasalari professor-o‘qituvchilari, ilmiy izlanuvchilari, doktorantlari, bakalavriat va magistratura talabalarining yuqori impakt-faktorga ega nufuzli xalqaro ilmiy jurnallarda maqolalar chop etishi, maqolalarga iqtiboslik ko‘rsatkichlari oshishi, shuningdek respublika ilmiy jurnallarini xalqaro ilmiy-texnik ma‘lumotlar bazasiga bosqichma-bosqich kiritilishini ta‘minlash; oliy ta‘limning investitsiyaviy jozibadorligini oshirish, xorijiy ta‘lim va ilm-fan texnologiyalarini jalb etish; talabayo‘shlar ta‘lim-tarbiyasi uchun qo‘shimcha sharoitlar yaratishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni o‘z ichiga olgan beshta tashabbusni amaliyotga tatbiq etish; oliy ta‘lim muassasalarining infratuzilmasi va moddiy-texnik bazasini, shu jumladan xalqaro moliya institutlarining imtiyozli mablag‘larini keng jalb qilish hisobiga yaxshilash, ularni bosqichma-bosqich o‘zini o‘zi moliyalashtirish tizimiga o‘tkazish va moliyaviy barqarorligini ta‘minlash; ta‘limning ishlab chiqarish korxonalarini va ilmiy-tadqiqot institutlari bilan o‘zaro manfaatli hamkorligini yo‘lga qo‘yish; ilm-fanda o‘zini o‘zi boshqarish tizimini rivojlantirish orqali davlat va ilmiy tashkilotlar o‘rtasida ijtimoiy sheriklikni rivojlantirish hamda uning doirasida loyihalarni amalga oshirish kabi bir qator amalga oshirilishi lozim bo‘lgan jarayonlarni sanab o‘tish joizdir. Oliy o‘quv yurtining ilmiy-innovatsion salohiyati, aslida, innovatsion maqsadga (mahsulot/xizmatlarni ishlab chiqarish) erishish uchun qabul qilingan yoki allaqachon safarbar qilingan resurslar va tashkiliy mexanizmdir (faoliyat texnologiyasi va tashkiliy tuzilish). Ilmiy-innovatsion salohiyatni universitet faoliyatining barcha zikr etilgan turlarida izchillik holatidan kelib chiqib, biz uch guruh tarkibiy qismlarni aniqladik: 1) muassasalarning resurs salohiyati, shu jumladan, barcha faoliyat turlarini (ilmiy, ilmiy-texnik, innovatsion, o‘quv) amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan resurslar: kadrlarga oid, moddiy-texnik va moliyaviy; 2) barcha faoliyat turlarini boshqarish uchun asos yaratadigan muassasalarning tashkiliy-funksional salohiyati, ularni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan resurslar va olingan natijalar: tashkiliy tuzilma, faoliyatni marketing bilan ta‘minlash; innovatsion infratuzilma; 3) tashkilot faoliyati natijalari to‘plami va kelgusida rivojlanish uchun resurslarni qabul qilish manbai sifatida muassasaning mahsulot salohiyati: ilmiy-tekshirish va tajriba-konstruktorlik ishlari, innovatsion faoliyat, ishlab chiqarish faoliyati, kadrlarni tayyorlash, eksport. Ilmiy-innovatsion salohiyatni samarali tatbiq etish uni kengaytirilgan qayta ishlab chiqarish hamda davlat va davlatlararo darajadagi barcha faoliyat turlarining ijtimoiy iqtisodiy samarasini oshirish imkoniyatini nazarda tutadi. Oliy o‘quv yurtlarining ilmiy innovatsion salohiyati resurslarning barcha turlarini kengaytirilgan qayta ishlab chiqarish uchun yuqori imkoniyatlar tufayli o‘zining tuzilishi, mazmuni va ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarga ta‘siri jihatidan noyob hisoblanadi. Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz lozimki, “Universitet 3.0” bu nafaqat innovatsion yetakchilik modeli, balki sifat jihatidan yangi strategik yondashuv asosida ilmiy-innovatsion rivojlanishni boshqarish uchun takomillashtirilgan model bo‘lib, u

oliy ta'lim muassasasining ilmiy-innovatsion va ta'lim tizimining yetishmayotgan elementlarini yaratishni talab qiladi (masalan, innovatsion infratuzilma sub'ektlari kabi). Birinchidan, barcha turdagi resurslarni (kadrlarga oid, moliyaviy, moddiy-texnik) va faoliyat natijalarini (yangi texnologiyalar, modellar, tajriba namunalari, intellektual mulk ob'ektlari, innovatsion mahsulot va xizmatlar, iqtisodiyotning turli sohalari uchun kadrlar va ilmiy-innovatsion faoliyat) samarali boshqarishni ta'minlovchi tashkilot menejmentining takomillashtirilgan usullaridan (shu jumladan, jarayonlarni boshqarishning biznes modellarini joriy etishdan) foydalanish, ularning sifati va o'sishini yaxshilash zarur. Ikkinchidan, bozor va jamiyat bilan samarali aloqa (shu jumladan, tahlil va prognozlash) asosida universitet faoliyatining barcha turlarini marketing yordamida ta'minlovchi ilmiy-innovatsion faoliyatga marketing bilan boshqarish tizimlarini joriy etish va foydalanish zarur. Uchinchidan, tadqiqotchilik qobiliyatiga ega bo'lgan mutaxassislarni izlash va etishtirish tizimini yaratish kabi ilmiy-innovatsion faoliyatni boshqarishning takomillashtirilgan usullaridan foydalanish, fanlararo tadqiqotlar o'tkazish uchun sharoit yaratish, yangi ilmiy-texnik yo'nalishlarning shakllanishini ta'minlaydigan tadbirkorlar bilan innovatsion-texnologik kengashlarni yaratish zarur. To'rtinchidan, o'quv faoliyatining zamonaviy usullari va vositalaridan (shu bilan bir qatorda, kadrlar va texnologiyalarning potensial mijozlari bilan birgalikda), shu jumladan, yangi o'quv amaliyotini yaratish uchun tarmoqli iqtisodiyot imkoniyatlaridan foydalanish, interfaol ta'lim prinsiplarini joriy etish, ilm-fan, texnika va tadbirkorlikning zamonaviy yutuqlari asosida talaba va yoshlarning ilg'or rivojlanishini ta'minlovchi biznes-vakolatlar dasturlarini joriy etish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni, 08.10.2019 yildagi pf-5847-son o'zbekiston respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 02.03.2020 yildagi "2017- 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini «Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili»da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida" gi PF-5953-sonli farmoni

3. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O'zbekiston Respublikasi qonun xujjatlari to'plami, 2017yil, 6-son, 70-modda.